

การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ของข้าวหอมนครชัยศรีในจังหวัดนครปฐม

Conservation and Utilization of Nakhon Chaisri Rice

in Nakhon Pathom Province

พิทักษ์พงศ์ ป้อมปราณี

สาขาวิชาเทคโนโลยีการผลิตพืช คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

pitakpong@webmail.npru.ac.th

บทคัดย่อ

ศึกษาลักษณะทางพฤกษศาสตร์ สรีรวิทยาการเจริญเติบโตในรอบปี และองค์ความรู้การจัดการระบบการผลิตข้าวหอมนครชัยศรี เพื่อการอนุรักษ์และสร้างคุณค่าการใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจและสังคม ผลการศึกษาพบมีเกษตรกรและกลุ่มเกษตรกรปลูกข้าวไว้ด้วยแนวคิดเพื่อการอนุรักษ์ข้าวพื้นเมืองของจังหวัดนครปฐม และเพื่อการจำหน่ายให้กับกลุ่มผู้บริโภคทางเลือกเพื่อสุขภาพ คุณลักษณะเฉพาะทางพฤกษศาสตร์ของข้าวพันธุ์นี้ คือทรงกอตั้งตรงมีการแตกกอดี แผ่นใบสีเขียวเข้ม ลักษณะรวงจับกันแน่น สีของเปลือกเมล็ดมีสีฟางสลับแดง จำนวนวันตกกล้าถึงออกดอกร้อยละ 50 ใช้ระยะเวลา 100 – 105 วัน และถึงวันเก็บเกี่ยวใช้ระยะเวลา 135 - 140 วัน ความสูงของลำต้น 153 เซนติเมตร ความยาวรวง 29 เซนติเมตร น้ำหนักรวง 10 กรัม น้ำหนักเมล็ด 3.5 กรัม/100 เมล็ด การจัดการระบบการผลิตข้าวของกลุ่มเกษตรกรพบว่ามีความคิดเชิงวิชาการในมิติการอนุรักษ์คุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น มีเกษตรกรและกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมนครชัยศรี มีตลาดผู้บริโภค และมีหน่วยงานหรือองค์กรหนุนเสริม

คำสำคัญ: ข้าวหอมนครชัยศรี

Abstract

Study on the characteristics of botany, physiology, growth in the year and knowledge of management system in the production of Nakhon Chaisri rice for conservation and making economic values and social utilization. The results founded that the farmer have cultivated Nakhon Chaisri rice with the initial concepts for the conservation of native rice and to the consumers a healthy alternative. Characteristics of botany is a tiller of erection and good tillering capacity, dark green of leaf blade. The panicle hold tight, the color red colored of lemma. The number of days to 50 % of flowering and until the harvest time is 135-140 days. The stem height was 153 cm., panicle length was 29 cm. and seed weight was 3.5 gram/100 seeds. The management of rice production system are academic concept of the dimension value in the conservation of biodiversity and local wisdom. There are the farmers and rice growers group of Nakhon chaisri rice, consumer market and an agency or organization supportive.

Keyword: Nakhon Chaisri rice

1. บทนำ

ข้าวหอมนครชัยศรี เป็นข้าวพื้นเมืองดั้งเดิมของมณฑลนครชัยศรี หรือจังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน อำเภอนครชัยศรี เป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของจังหวัดนครปฐมในอดีต เนื่องจากเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ ข้าวพื้นเมืองที่ชาวนานิยมปลูกในสมัยนั้น คือข้าวหอมนครชัยศรี ซึ่งข้าวชนิดนี้เป็นข้าวนาปี ไวแสง นิยมปลูกในช่วงเดือนสิงหาคม – ธันวาคม (กรมการข้าว, 2559) จากการสืบค้นข้อมูล ยังไม่มีองค์ความรู้ทางวิชาการที่สามารถใช้อ้างอิงเกี่ยวกับข้าวหอมนครชัยศรี ในด้านคุณลักษณะทางการเกษตร ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ สรีรวิทยาการผลิต ข้อมูลด้านโภชนาการและอื่น ๆ หรือแม้กระทั่งความเชื่อมโยงของข้าวหอมนครชัยศรี กับวิถีชีวิตในมิติสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและภูมิปัญญาท้องถิ่น จากข้อมูลที่มี พบว่าข้าวหอมนครชัยศรีมีผลผลิตต่ำ ประมาณ 30-70 ถังต่อไร่ จุดเด่นของข้าวชนิดนี้คือ เมื่อนำไปสีเป็นข้าวสาร น้ำหนักของข้าวที่เสียไปกับการสีข้าวน้อยกว่าข้าวหอมมะลิและข้าวนาปรัง เนื่องจากเมื่อสีแล้วได้เนื้อข้าวสารเต็มเม็ด มีความขาว มีกลิ่นหอม นอกจากนี้ข้าวหอมนครชัยศรียังมีอายุชีวิตที่ยาวนาน ทำให้มีวิตามิน แร่ธาตุมาก เช่น ธาตุเหล็ก และต้านทานต่อศัตรูพืชอย่างเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล มีศัตรูพืชน้อย ไม่จำเป็นต้องดูแลด้วยสารเคมี ลำต้นใหญ่ แข็งแรง มีความสูงประมาณ 2 เมตร แต่มีข้อเสียที่ข้าวหอมนครชัยศรีมีความสูงมากจึงล้มได้ง่าย ซึ่งในเวลาต่อมาเกษตรกรในเขตอำเภอนครชัยศรีได้หันมาปลูกข้าวพันธุ์อื่นเพื่อชิงการค้ามากขึ้น ซึ่งใช้เวลาเก็บเกี่ยวผลผลิตสั้นและได้ผลผลิตที่สูงกว่าข้าวพันธุ์หอมนครชัยศรี เช่น พันธุ์สุพรรณบุรี 1 พันธุ์ชัยนาท และพันธุ์พิษณุโลก 1 เป็นต้น จึงทำให้ข้าวพันธุ์หอมนครชัยศรีค่อย ๆ หายไปจากอำเภอนครชัยศรี (ณรงค์รามจันทร์ทูล, 2555)

การใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีคุณค่า เกิดประโยชน์และผลลัพธ์ต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องมีฐานข้อมูลองค์ความรู้ มุมมองและแนวคิดอย่างเป็นระบบ ที่เชื่อมโยงกับระบบการบริหารจัดการในด้านอื่น ๆ ของชุมชนท้องถิ่น และเชื่อมโยงกับการพัฒนาองค์ความรู้ทั้ง 3 มิติ คือมิติทางระบบนิเวศ มิติทางสังคม และมิติทางเศรษฐกิจ จะเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และนำใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น (วิสุทธิ์ ไบไม้, มปป.) นำไปสู่การจัดการจัดทำแผนชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรชีวภาพในท้องถิ่นโดยชุมชนมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืน (ครรชิต พุทธโกษา, 2554)

การศึกษาในโครงการวิจัยนี้จะนำมาซึ่งฐานข้อมูลองค์ความรู้ เพื่อนำสู่การต่อยอดงานวิจัยและพัฒนาข้าวหอมนครชัยศรีเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาเชิงคุณค่าทางสังคมและเศรษฐกิจสู่ความยั่งยืนต่อไป ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาข้อมูลของข้าวหอมนครชัยศรีกับความเชื่อมโยงในมิติสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) เพื่อศึกษา ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ลักษณะทางการเกษตร สรีรวิทยาการเจริญเติบโตในรอบปี และ 3) เพื่อสร้างองค์ความรู้การจัดการระบบการผลิตข้าวหอมนครชัยศรี เพื่อการอนุรักษ์และสร้างคุณค่าการใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจและสังคม

2. วิธีวิจัย

2.1 การศึกษาข้อมูลของข้าวหอมนครชัยศรี กับความเชื่อมโยงในมิติสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดนครปฐม

ทำการทบทวนเอกสาร สืบค้นข้อมูลในชุมชน รวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการดำเนินการที่หลากหลาย ได้แก่ การจัดสนทนากลุ่มย่อย สัมภาษณ์เชิงลึก ด้วยแบบสอบถามและสืบค้นข้อมูลจากเอกสาร วิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลกับความเชื่อมโยงในมิติสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดนครปฐม โดยมีกรอบการวิเคราะห์ ดังนี้

มิติทางระบบนิเวศ (ข้าวหอมนครชัยศรีในท้องถิ่น)

มิติทางสังคม (ความรักสามัคคี ความเข้มแข็งของชุมชน ผ่านภูมิปัญญา ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง)

มิติทางเศรษฐกิจ (ข้าวหอมนครชัยศรีกับเศรษฐกิจชุมชน ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง)

2.2 การศึกษาลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ลักษณะทางการเกษตรและสรีรวิทยาการเจริญเติบโตในรอบปี

ทำการศึกษาลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ลักษณะทางการเกษตร และสรีรวิทยาการเจริญเติบโตในรอบปี ในแต่ละระยะของข้าว ได้แก่ ระยะต้นกล้า ระยะแตกกอ ระยะออกดอก ระยะสุกแก่และเก็บเกี่ยว เป็นต้น ในพื้นที่แปลงนาของเกษตรกรที่ปลูกข้าวหอมนครชัยศรี โดยใช้แบบบันทึกลักษณะประจำพันธุ์ข้าวตัดแปลงจากศูนย์ปฏิบัติการและเก็บเมล็ดเชื้อพันธุ์ข้าวแห่งชาติ สถาบันวิจัยพันธุ์ข้าว กรมวิชาการเกษตร (เสถียร ฉันทะ, 2558)

2.3 การจัดการกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน ถอดบทเรียน เพื่อนำสู่การสร้างชุดองค์ความรู้การจัดการระบบการผลิตข้าวหอมนครชัยศรี เพื่อการอนุรักษ์และสร้างคุณค่าการใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจและสังคม

2.3.1 การออกแบบการจัดการกระบวนการเรียนรู้สำหรับชุมชนเพื่อนำสู่การสร้างชุดองค์ความรู้การจัดการระบบการผลิตข้าวหอมนครชัยศรี เพื่อการอนุรักษ์และสร้างคุณค่าการใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจและสังคมกระทำโดยการจัดเวทีพูดคุยสนทนากลุ่มย่อยกับเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมนครชัยศรี เพื่อถอดบทเรียนองค์ความรู้ข้าวหอมนครชัยศรี การปลูกและการจัดการ รวมทั้งปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานที่ผ่านมา รวมทั้งร่วมกันออกแบบการจัดการกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน

2.3.2 การทดสอบการจัดการกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนดำเนินการจัดเวทีกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชนเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องข้าวหอมนครชัยศรี โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างจิตสำนึกให้เห็นคุณค่านำไปสู่การอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจและสังคมให้กับคนในชุมชน โดยมีวิทยากรบอกเล่า คือ นายณรงค์ กลิ่นถือศีล ทั้งนี้มีภาคีทุกภาคส่วนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการกระบวนการ

2.3.3 การสรุปบทเรียนชุดความรู้การจัดการระบบการผลิตข้าวหอมนครชัยศรี เพื่อการอนุรักษ์และสร้างคุณค่าการใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจและสังคม ดำเนินการสรุปบทเรียนชุดความรู้ การจัดการระบบการผลิตข้าวหอมนครชัยศรี เพื่อการอนุรักษ์และสร้างคุณค่าการใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจและสังคม

3. ผลการวิจัย

3.1 ข้อมูลของข้าวหอมนครชัยศรี กับความเชื่อมโยงในมิติสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดนครปฐม

บริบทชุมชนในจังหวัดนครปฐมปัจจุบันมีแหล่งปลูกข้าวหอมนครชัยศรี 3 แหล่ง คือที่ ตำบลนิลเพชร อำเภอบางเลน มีเกษตรกรปลูกจำนวน 4 ราย มีพื้นที่ปลูกประมาณ 20 ไร่ ตำบลแหลมบัว อำเภอนครชัยศรี มีเกษตรกรปลูกจำนวน 1 ราย พื้นที่ปลูกประมาณ 2 ไร่ และที่ตำบลทุ่งพิชัย อำเภอดอนตูม มีเกษตรกรปลูกจำนวน 1 ราย พื้นที่ปลูกประมาณ 10 ไร่ พื้นที่แหล่งปลูกข้าวทั้ง 3 แหล่ง มีการทำข้าวและมีกิจกรรมผสมผสานด้วยการปลูกพืชผัก ไม้ผล ไม้ดอกไม้ประดับ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และการปศุสัตว์ เป็นต้น ชาวพื้นเมืองพันธุ์หอมนครชัยศรีไม่ค่อยเป็นที่รู้จักของคนในปัจจุบัน ไม่มีวิถีทางวัฒนธรรมใดใดที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ข้าวพันธุ์ดังกล่าว และไม่เป็นที่ยอมรับปลูก จึงมีเพียงเกษตรกร 3 กลุ่มเท่านั้นที่รวมกันเป็นเครือข่ายริเริ่มฟื้นฟูการปลูกโดยมีแนวคิดเพื่อการอนุรักษ์ข้าวพื้นเมืองดังกล่าว และแนวคิดของการตลาดทางเลือกใหม่ของผู้บริโภคด้านการดูแลสุขภาพและโภชนาการ ในด้านการใช้ประโยชน์จากข้าวหอมนครชัยศรี ในปัจจุบันจึงเป็นเพียงเพื่อการบริโภคในด้านเพื่อดูแลสุขภาพและโภชนาการ ในด้านเศรษฐกิจพบว่าเกษตรกรผู้ผลิตจะทำการสีเป็นข้าวสารโดยใช้เครื่องสีข้าวขนาดเล็กที่มีเป็นของตนเอง และผลิตเป็นข้าวสารจำหน่ายในชุมชนและตลาดในจังหวัด ซึ่งปริมาณการผลิตไม่เพียงพอต่อการจำหน่าย ในด้านของวิถีชีวิตชาวผู้ปลูก ทั้ง 3 กลุ่ม ทำนาด้วยตนเองโดยใช้เครื่องจักรช่วย และมีอาชีพหลักคือเกษตรกร

3.2 ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ลักษณะทางการเกษตรและสรีรวิทยาการเจริญเติบโตในรอบปี

การศึกษาลักษณะทางพฤกษศาสตร์และการเกษตรพบว่า จำนวนวันตกกล้าถึงออกดอกร้อยละ 50 ใช้ระยะเวลา 100 – 105 วัน และจนถึงวันเก็บเกี่ยวใช้ระยะเวลา 130-140 วัน ความสูงของลำต้น 153 เซนติเมตร ความยาวรวง 29 เซนติเมตร มีการติดเมล็ดมากกว่าร้อยละ 90 น้ำหนักรวง 10 กรัม น้ำหนักเมล็ด 3.5 กรัม/100 เมล็ด ผลการศึกษาลักษณะทางสรีรวิทยาพบว่าการแตกกอดี ทรงกอตั้ง ติดเมล็ดดี ลักษณะการหักล้มปานกลางในระยะสุกแก่ (ภาพที่ 1 – ภาพที่ 10) ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ได้แสดงไว้ใน ตารางที่ 1 และตารางที่ 2

ตารางที่ 1 ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์	ลักษณะที่ปรากฏของข้าวหอมนครชัยศรี
1. ระยะแตกกอเต็มที่	
ทรงกอ	กอตั้ง
สีของแผ่นใบ	เขียวเข้ม
ความยาวของแผ่นใบ	42 ซม.
ความกว้างของแผ่นใบ	0.8 -1 ซม.
สีของกาบใบ	เขียว
สีของเส้นใบ	ขาว
รูปร่างของเส้นใบ	มี 2 ยอด
ความยาวของเส้นใบ	1.8 เซนติเมตร
สีของหูใบ	ขาว
การมีขนของแผ่นใบ	เกลี้ยง
สีของข้อต่อใบ	เขียวอ่อน
มุมยอดของแผ่นใบ	ตั้งตรง
2. ระยะออกรวง	
จำนวนวันตกกล้าถึงออกดอก 50 %	100 - 105 วัน
มุมของใบธง	เอน
ความยาวของลำต้น (จากโคนต้นถึงฐานรวง)	153 ซม.
จำนวนหน่อ ต่อกอ	21 หน่อ
มุมหรือลักษณะกอ	ตั้งตรง
สีของปล้อง	เหลืองอ่อน
การชูรวง	ชูรวงดีมาก
หางข้าว	เหลือง
สีของยอดเมล็ด	ฟาง
การแตกกระแฉ่	แตกมาก

ตารางที่ 1 ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ (ต่อ)

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์	ลักษณะที่ปรากฏของข้าวหอมนครชัยศรี
3. ระยะเก็บเกี่ยว	
ความแข็งของลำต้น	แข็ง
ลักษณะรวง	จับกันแน่น
ก้านรวง	ตั้งตรง
ความยาวรวง	18 ซม.
น้ำหนักรวง	10 กรัม
การแก่ของใบ	ปานกลาง
การติดเมล็ด	ติดเมล็ดมากกว่า 90 %
การร่วงของเมล็ด	ร่วงยาก
การแห้งของใบไต่ใบธง	แห้งช้า
4. ระยะหลังการเก็บเกี่ยว	
การนวด	ปานกลาง
สีของเปลือกเมล็ด	ฟางสลับแดง
ขนของเปลือกเมล็ด	ไม่มีขน
น้ำหนักของข้าวเปลือก	100 เมล็ด 3.5 กรัม
ความยาวของเมล็ดข้าวเปลือก	1 ซม.
ความกว้างของเมล็ดข้าวเปลือก	3 มม.
สีของข้าวกล้อง	น้ำตาลอ่อน
รูปร่างของข้าวกล้อง	ค่อนข้างป้อม

ตารางที่ 2 สรีรวิทยาการเจริญเติบโตในรอบปี

ระยะการเจริญเติบโต	ลักษณะที่ปรากฏของข้าวหอมนครชัยศรี
1. ระยะต้นกล้า	
ระยะเวลา จากต้นกล้า ถึงเริ่มแตกกอ	วัน 40 - 35
2. ระยะเวลาแตกกอ	วัน 50 - 40
3. ระยะเวลากำเนิดช่อดอก	วัน 105-100
4. ระยะเวลาสุกแก่และเก็บเกี่ยว	วัน 40 - 35

ภาพที่ 1-1 ต้นกล้าอายุ 25 วัน หลังเพาะเมล็ด ย้ายปักดำ

ภาพที่ 1-2 ต้นข้าวอายุ 40 วัน

ภาพที่ 1-3 ต้นข้าวอายุ 50 วัน

ภาพที่ 1-4 ต้นข้าวอายุ 60 วัน

ภาพที่ 1 พัฒนาการเจริญเติบโตของข้าวหอมนครชัยศรี

ภาพที่ 2 ลักษณะทรงกอของข้าวหอมนครชัยศรี

ภาพที่ 3 ข้าวหอมนครชัยศรีในระยะออกดอก

ภาพที่ 4 ข้าวหอมนครชัยศรี ในระยะออกรวง และลักษณะการชुरวงของข้าวในระยะสุกแก่

ภาพที่ 5 ลักษณะมาตรฐานสีเปลือกข้าว
ที่มา: กรมการข้าว, 2559

ภาพที่ 6 สีเปลือกข้าวหอมนครชัยศรี (สีฟางสลับแดง)

ภาพที่ 7 ลักษณะก้านรวง

ภาพที่ 8 ลักษณะการกระจายของระแง้

ภาพที่ 9 ลักษณะการแตกระแง้

ภาพที่ 10 ลักษณะเมล็ดข้าวเปลือก

3.3 การจัดการกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน ถอดบทเรียนเพื่อนำสู่การสร้างชุดองค์ความรู้การจัดการระบบการผลิตข้าวหอมนครชัยศรี เพื่อการอนุรักษ์และสร้างคุณค่าการใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจและสังคม

ผลการศึกษาที่มีข้อค้นพบว่าการจัดการระบบการผลิตข้าวหอมนครชัยศรี เพื่อการอนุรักษ์และสร้างคุณค่าการใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจและสังคม จำเป็นต้องมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน กระบวนการทำงานที่มีปัจจัยแห่งความสำเร็จในการจัดการระบบการผลิตข้าวหอมนครชัยศรี ปัญหาและอุปสรรค และแนวทางการเสริมความเข้มแข็งและขยายผลการจัดการระบบการผลิตข้าวหอมนครชัยศรี บทเรียนชุดความรู้การจัดการระบบการผลิตข้าวหอมนครชัยศรี เพื่อการอนุรักษ์และสร้างคุณค่าการใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจและสังคม ประกอบด้วย 1) แนวคิดเชิงวิชาการในมิติการอนุรักษ์คุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมนครชัยศรี เป็นกลไกสำคัญในการทำให้ข้าวหอมนครชัยศรีชูรวงอยู่บนแผ่นดินในจังหวัดนครปฐม 3) กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว คือ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านโหนดชุมชน คลองโยง-ลานตากฟ้า และกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองตำบลนิลเพชร 4) ตลาดผู้บริโภค 5) หน่วยงานหรือองค์กรหนุนเสริม ได้แก่ สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดนครปฐม (ส.ป.ก.นครปฐม) ศูนย์วิจัยและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว จังหวัดราชบุรี มูลนิธิสังคมสุขใจ มูลนิธิสุขภาพไทย สื่อมวลชน ได้แก่ หนังสือพิมพ์คมชัดลึก และกลุ่มเนชั่น เป็นต้น ปัญหา อุปสรรค และข้อจำกัด ได้แก่ 1) องค์ความรู้ในการผลิตข้าวพื้นเมืองพันธุ์หอมนครชัยศรี 2) ข้อจำกัดของข้าวหอมนครชัยศรี ที่เป็นข้าวนาปีปลูกได้เพียงปีละ 1 ครั้ง ผลผลิตต่อไร่ต่ำกว่า และ 3) ระบบการส่งน้ำชลประทาน สำหรับแนวทางการเสริมความเข้มแข็งและขยายผลการจัดการระบบการผลิตข้าวหอมนครชัยศรี ควรมีมาตรการ 1) การรวบรวมและสร้างองค์ความรู้ของข้าวหอมนครชัยศรี 2) การสร้างความตระหนักให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของข้าวพื้นเมืองทั้งในมิติสังคม วัฒนธรรม สุขภาพและเศรษฐกิจให้เผยแพร่ในวงกว้าง 3) การขยายผลกับกลุ่มเกษตรกร ด้วยกระบวนการสร้างเกษตรกรรายใหม่ สร้างผู้นำใหม่และเสริมศักยภาพผู้นำ เพื่อเป็นแกนนำในการขับเคลื่อนการผลิตข้าวหอมนครชัยศรีในจังหวัดนครปฐม ต่อไป 4) พัฒนาปรับปรุงกระบวนการผลิต การเก็บเกี่ยวและการรักษาคุณภาพทางโภชนาการของข้าวหอมนครชัยศรี 5) ขยายตลาดผู้บริโภค เพิ่มช่องทางตลาดทางเลือกของผู้รักสุขภาพ 6) นโยบายด้านการตลาดของรัฐ และ 7) ให้ความรู้ความเข้าใจ โอกาสและทางเลือกในการผลิตข้าวของเกษตรกร

4. อภิปรายผล

4.1 ข้าวหอมนครชัยศรีกับความเชื่อมโยงในมิติสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดนครปฐม

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าข้าวพื้นเมืองพันธุ์หอมนครชัยศรี ในปัจจุบัน ไม่มีนัยสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงในมิติสังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดนครปฐม ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากข้าวพันธุ์ดังกล่าวนี้ ได้สูญหายไปจากจังหวัดนครปฐมเป็นเวลานานกว่า 30 ปี และเริ่มจะมีการนำกลับมาปลูกใหม่ในระยะเวลาไม่ถึง 10 ปี มีเกษตรกรปลูกเพียงไม่กี่รายไม่ค่อยเป็นที่รู้จักของคนในปัจจุบัน และด้วยวิธีการผลิตข้าวเชิงพาณิชย์ ตามบริบทพื้นที่และภาวะการตลาดที่ผ่านมา ชาวนาส่วนใหญ่จึงปลูกข้าวพันธุ์ที่มีอายุสั้น ปลูกได้ตลอดปี ต่างจากข้าวหอมนครชัยศรีที่เป็นข้าวนาปี ปลูกได้เพียงปีละครั้ง จึงไม่เป็นที่นิยมปลูก อีกทั้งสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากสังคมชนบทในอดีตเปลี่ยนเป็นสังคมกึ่งเมือง ของจังหวัดนครปฐม จึงทำให้วิถีการทำนาเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก จึงไม่หลงเหลือมิติวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เห็นได้ในปัจจุบัน สอดคล้องกับวิถีของเกษตรกรชาวนาภาคใต้ ที่รายงานโดย ประภาส สุขยีนและคณะ (2554) อย่างไรก็ตาม ยังคงมีเกษตรกรจำนวนหนึ่งที่ปลูกข้าวไว้ด้วยแนวคิดเริ่มต้นเพื่อการอนุรักษ์ข้าวพื้นเมืองของจังหวัดนครปฐม และเชื่อมโยงไปในมิติเศรษฐกิจในกรณีของการผลิตข้าวหอมนครชัยศรี เพื่อการจำหน่ายให้กับกลุ่มผู้บริโภคทางเลือกเพื่อสุขภาพ ซึ่งสอดคล้องกับรายงานของ สุรัตน์ อัดตะ (2559)

4.2 คุณลักษณะด้านสัณฐานวิทยา ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ลักษณะทางการเกษตรและสรีรวิทยาการเจริญเติบโตในรอบปี

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ข้าวหอมนครชัยศรี จัดเป็นข้าวพันธุ์หนัก เนื่องจากพบว่า ระยะเวลาการเจริญเติบโตของข้าว นับตั้งแต่วันตกลำจนถึงวันออกดอกร้อยละ 50 ใช้ระยะเวลา 100 – 105 วัน และจนถึงวันเก็บเกี่ยวใช้ระยะเวลา 130-140 วัน ความสูงของลำต้น 153 เซนติเมตร ซึ่งเป็นลักษณะของข้าวพื้นเมืองโดยทั่วไปในอดีต ตามรายงานของ เสถียร ฉันทะ (2558)

5. สรุปผลการทดลอง

1. ไม่พบนัยสำคัญของข้าวหอมนครชัยศรีกับความเชื่อมโยงในมิติสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในจังหวัดนครปฐม พบว่ามีแหล่งปลูกข้าวหอมนครชัยศรี 4 แหล่ง คือที่ ตำบลนิลเพชร อำเภอบางเลน ตำบลแหลมบัว อำเภอนครชัยศรี ตำบลทุ่งพิชัย อำเภอดอนตูม และเขตติดต่อตำบลลานตากฟ้าและตำบลคลองโยง ข้าวพื้นเมืองพันธุ์หอม นครชัยศรี ไม่ค่อยเป็นที่รู้จักของคนในปัจจุบัน มีเกษตรกรและกลุ่มเกษตรกรจำนวนหนึ่งที่ปลูกข้าวไว้ ด้วยแนวคิดเริ่มต้นเพื่อการอนุรักษ์ข้าวพื้นเมืองของจังหวัดนครปฐม และเชื่อมโยงไปมิติเศรษฐกิจในกรณีของการผลิตข้าวหอมนครชัยศรี เพื่อการจำหน่ายให้กับกลุ่มผู้บริโภคทางเลือกเพื่อสุขภาพ

2. การเจริญเติบโตในรอบปีพบว่าจำนวนวันตกลำถึงออกดอกร้อยละ 50 ใช้ระยะเวลา 100 – 105 วัน และจนถึงวันเก็บเกี่ยวใช้ระยะเวลา 135 - 140 วัน ความสูงของลำต้น 153 เซนติเมตร ความยาวรวง 29 เซนติเมตร มีการติดเมล็ดมากกว่าร้อยละ 90 มีการแตกกอดี น้ำหนักต่อรวง 10 กรัม น้ำหนักเมล็ด 3.5 กรัม/100 เมล็ด จัดเป็นข้าวพันธุ์หนัก มีลักษณะเฉพาะคือ ทรงกอตั้งตรง แผ่นใบสีเขียวเข้ม ลิ่นใบสีขาวมีรูปร่าง 2 ยอด มุมยอดของแผ่นใบตั้งตรง มุมของใบตรงเอน การช่รวงดีมีลักษณะรวงจับกันแน่น สีของเปลือกเมล็ดมีสีฟางสลับแดง

3. องค์ความรู้การจัดการระบบการผลิตข้าวหอมนครชัยศรี เพื่อการอนุรักษ์และสร้างคุณค่าการใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจและสังคม พบว่าการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเกษตรกรที่ปลูกข้าวพันธุ์หอมนครชัยศรี ผ่านเวที “เรื่องเล่า จากชาวนา” และการจัดทำแปลงนาสาธิตปลูกข้าวพันธุ์หอมนครชัยศรี เป็นกระบวนการสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชนก่อเกิดการสร้างจิตสำนึกเล็งเห็นคุณค่าของข้าวหอมนครชัยศรี อันจะนำไปสู่การอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจและสังคมให้กับคนในชุมชน

6. เอกสารอ้างอิง

กรมการข้าว. (2556). องค์ความรู้เรื่องข้าว – สำนักวิจัยและพัฒนาข้าว. ค้นเมื่อ ตุลาคม 15, 2559, จาก www.brrd.in.th/rkb/

ครุฑชิต พุทธิโกษา. (2554). คู่มือการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

นงคราญ จันท์ทูล. (2555). การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองหอมนครชัยศรี. ใน การประชุมวิชาการแห่งชาติมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ครั้งที่ 9.

ประภาส สุขเย็นและคณะ. (2554). โครงการการศึกษาและการเคลื่อนไหวทำนาแบบชีวภาพของกลุ่มชาวนาตำบลปากพ่องฝั่งตะวันตก อำเภอบางแพ จังหวัดนครศรีธรรมราช. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

วิสุทธิ ไบไม้. (มปป.). การวิจัยและการศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. (เอกสารอัดสำเนา).

เสถียร ฉันทะ. (2558). เอกสารการประชุมเชิงปฏิบัติการการสร้างเครื่องมือวิจัยกลุ่มความหลากหลายทางชีวภาพ “ชุด
ข้าวพื้นเมือง” วันที่ 10 -11 กุมภาพันธ์ 2558. สถาบันความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนา
ท้องถิ่นและอาเซียน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.

สุรัตน์ อัดตะ. (2559). **พืชน้ำนานข้าวหอมนครชัยศรี : เส้นทางอาชีพ**, คันเมื่อ กรกฎาคม 15, 2559, จาก
<http://www.komchadluek.net/news/lifestyle/201466>